TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

SAYI 460 YIL XXXIX AĞUSTOS 2001

ADANA HALK HEKİMLİĞİNDE ATALAR KÜLTÜ

*Doç. Dr. Erman ARTUN**

Orta Asya'dan gelip Anadolu ve Rumeli'ye yerleşen Türkler, buraya kendi kültürlerini taşımıştır. Anadolu coğrafyası, birçok uygarlığın, din ve inanç sistemlerinin buluştuğu kültürlerin ortak kaynağı olmuştur. Türkler, Anadolu'ya gelince İslâmîyet ve Anadolu kültürüyle tanışmıştır. Türk halk kültürü günlük hayatın uygulama ve değer yargılarıyla yeni bir içerik ve nitelik kazanmıştır. İslâmîyet öncesi atalar kültü, tabiat kültleri, gök tanrı kültü ve şamanlık gibi eski inançlar yeni inanç örgüsü altında devam etmiştir (Ocak, 2000: 53).

Halk kültürü ürünleri Türk kültürünün tarih içindeki görünümüne, değişmesine ve gelişmesine paralel olarak bir değişim ve gelişim içinde olmuştur. Aynı uygarlığa bağlı kültürler, aynı dünya görüşünde birleşirler. Bir uygarlığın dünya görüşü de o uygarlığa özgü bir halk kültürü doğurur. Halk kültürü ürünleri, yaşayan kültür topluluğunun dünya görüşüne ve değerler sistemine göre şekillenir. Her kültürün bir değerler ve kurallar bütünü vardır. Kültüre bağlı olarak şekillenen her türlü birikim doğal olarak o kültürün bir parçasıdır (Artun, 2000: 40).

Tarihin ilk topluluklarından bu yana doğayı tam çözemeyen insanlar, daha sonra onun her türlü iyiliği ve kötülüğü yapabileceğini düşünmüş, onunla iyi geçinmenin yollarını aramıştır. Dilekleri yerine gelince şükretmek amacıyla adaklar adamış, çeşitli büyüsel ve törensel işlemler uygulamışlardır (Artun, 2000: 52).

Türkler, evreni, dünyayı, insanları anlamaya, kontrol altına almaya yardım eden bu inançlardan, hastalık nedenlerini anlamaya ve tedavi etmeye çalışırken de yararlanmışlardır. Sihir sistemine dayanan şamanlık, hâkim inanç olan İslâmîyet'in bir ögesiymiş gibi varlığını sürdürmektedir (Boratav, 2000: 76).

Adana halk kültürü, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, kuşaktan kuşağa aktarılan bir değerler bütünüdür. Halk kültürü ürünleri örnek

* Ç.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / ADANA.

değerler, ahlâk anlayışı, dinî inançlar, gelenekler günlük yaşam vd. ile beslenir. Yaşadıkları yöreyle aralarında bir bağ bulunan bu ürünlerin çoğalmasında, şekillenmesinde tarihî ve kültürel mirasın önemli bir rolü vardır (Artun, 2000: 68).

Adana halk hekimliğinin bazı uygulamalarında atalar kültü ve tabiat kültleri arasında bir bağ vardır. Atalar kültü ataların takdisine dayanır. Atanın öldükten sonra ruhunun bir takım üstün güçlerle donanacağı ve bu sayede geride kalanlara yardım edeceği inancı vardır. Ataların eşyaları ve mezarları kutsal kabul edilip ruhlarına kurban sunulurdu. İslâmîyet'in kabulünden sonra atalar kültü Anadolu'da Türkler arasında veli kültünün oluşumunda etkili rol oynamıştır. Üstün ruhlarla donanmış insan tipi Müslümanlıkla da bağdaşmıştır. Velinin ait olduğu toplumun sosyal, dinî ve ahlâkî değerlerinin temsilcisi olduğuna inanılır (Ocak, 1984: 3). Veli kültüyle şamanların işlevleri arasında benzerlik vardır. Bunlardan biri, hastaları iyileştirmektir (Ocak, 1992: 10). Kült, yüce ve kutsal bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı ve onlara tapınmadır. Bu saygı ve tapınış, duayı, adağı, kurbanı, belli ritleri gerektirmektedir.

Evliyalar, velayet derecesine ulaşmış kişilerdir. Kimi zaman tayy-ı mekân (bir anda uzak mesafelere gitme), tayy-ı zaman (bir anda birkaç yerde bulunma), su üstünde yürüme, kalp okuma vd. gibi üstün özelliklere sahiptir. İslâm inancına göre buna "keramet sahibi olma hâli" adı verilir.

İslâmîyet'te ölüden medet umma yoktur. Veli kültü, pagan kültürle ilgisinden dolayı yasaklanmasına rağmen varlığını korumuştur. Şamanist Türkler, şamanların olağanüstü nitelikler taşıdıklarına ruhlar ve gizli güçlerle ilişki kurup onlara istediklerini yaptırdıklarına inanırlardı. Bu işlev, evliyaların dileği Allah'a iletmelerine dönüşür. Şamanist dönemden Budist döneme geçtikten sonra Budist azizlerinin çok eskilere inen kerametlerini anlatan metinler tercüme edildi. Ayinlerde halkın okuması için oluşturulan metinler geniş tabana yayıldı. Bu yolla evliyaların menkabelerine şamanların üstün ruhanî güçlerle donanmış kişilikleriyle, Budist azizlerin kerametleri de eklendi (Ocak, 1984: 7). Türk şamanları olağanüstü kimlikleriyle Bektaşî velayetnamelerinde yazılmış menakıpnamelerde âdeta yeniden hayat bulmuş gibidir.

Bir kültür varlığı olarak kültten söz edebilmek için, insanlara fayda veya zarar getireceğine inanılan bir nesne yahut kişi gerekmektedir. Ziyaret, adak, kurban ve benzeri uygulamaların varlığı olmalıdır (Ocak, 2000: 113).

Atalar kültü ruhun bedenden bedene geçmesi (tenasüh, reenkarnasyon) inancını taşıyan Budizm ve Maniheizm'in Türklerde kabul görmesinde etkili olmuştur. Atalar kültüne göre çok yaşayan, bilgili, yönetici insanlar öldüğünde onların ruhları, ailesine ve toplumuna yardım eder. Onları kötülüklerden korur.

Bu ataların yalnızca ruhları değil, eşyaları da kutsallaştırılmıştır. Türklerdeki evliya kültünün temelinde atalar kültü yatmaktadır (Ocak, 2000: 113).

Halk, evliyaların yattığı mezar, hazire, yatır, türbe, zaviye, tekke, dergâh vd. yerlere gidip dua eder. Veliden; hastalıklardan kurtulma, iş bulma, kısmet açma gibi çeşitli konularda yardım istenebilir. Dua edip de istekte bulunanın mutlaka bunu inanarak yapması şarttır, aksi hâlde isteğin gerçekleşmeyeceğine inanılır. Ziyaretlerde dua okunur, ata ruhlarından yardım dilenir. Ziyaret suyundan medet umulur. Bazı durumlarda atalar kültüyle su kültü, tepe kültü, ve taş kültü birleşir. Türklerin İslâmîyet'i kabul etmesinden sonra da halkın yatırlara gitmesi üzerine "Allah'ın sevgili kulları olan ve Allah'a sözü ve nazı geçebilen evliyanın yardımını dilemek" şeklinde açıklanmağa çalışılmıştır (Eröz, 1992: 103).

Kutsal kabul edilen yerlerden alınan taş, toprak, su gibi nesnelere dokunmak, üzerinde taşımak, içmek, üzerine dökmek şeklinde aracı olarak kullanılmaktadır. Bu yerlerden psikolojik rahatsızlıklar için de şifa aranır (Kalafat, 1997: 36; Başar, 1972: 159).

Eski Türk inançlarından atalar kültü, günümüzde farklı uygulamalar ve inanışlar arasında varlığını devam ettirmektedir. İnsan sağlığıyla ilgili konularda halk arasında öncelikle modern bilim ve bilgi tercih edilir. Eski halk inançlarına dayalı bu tür halk hekimliği uygulamaları doktor sonrası hasta yakınlarının iyileşmeye yönelik psikolojik telkin olarak bu uygulamalar önemli rol üstlenmektedir. İnanılarak, kutsallaştırılarak yapılan bu tür uygulamalar, halk hekimliğinin kuşaklar boyu devam etmesini sağlamaktadır (Kaya, 2000: 199).

Günümüzde Adana'da velilere ait otuzun üstünde yatır, türbe ziyaret ve bunlara bağlı anlatılan yüzün üstünde efsane vardır. Adana'daki yatır, türbe ve ziyaretlerin çoğunluğu hakkında bilgi sahibi değiliz.

Adana'da Ziyaret Yerleri

Adana'da incelemeye aldığımız ziyaretleri şöylece sıralayabiliriz: 1- Cabbar Dede Ziyareti, 2- Derviş Hoca Ziyareti, 3- Çoban Dede Ziyareti, 4- Bilal-i Habeş Ziyareti, 5- Yedi Kardeşler Ziyareti (Şeyh Yusuf El-Hakim, Şeyh Abdurrahman El-Harabi, Şeyh-ül Kalia El-Hakim), 6- Yedi Kardeşler Ziyareti, 7- Hz. Hıdır Ziyareti (Mıdık), 8- Hz. Hıdır Ziyareti (Karşıyaka), 9- Cafer El Tayyar Ziyareti, 10- Sultan Habibin Nacar Ziyareti, 11- Nebi Nuh Ziyareti, 12- Nuh Nebi Ziyareti, 13- Halil İbrahim Ziyareti, 14- Şeyh Abdülrezzak (Bulamaç Dede) Ziyareti, 15- Ağca Baba Ziyareti, 16- Sadık Sultan Ziyareti, 17- Zilli Dede Ziyareti, 18- Ali Dede Ziyareti, 19- Durhasan Dede Ziyareti, 20- Hasan Nuh Dede Ziyareti, 21- Hurmalı Dede Ziyareti, 22- Süleyman Efendi Ziyareti,

23- Mutlu Dede Ziyareti, 24- Karataş Dede Ziyareti, 25- Bulut Dede Ziyareti, 26- Sait Dede Ziyareti, 27- Kayın Dede Ziyareti, 28- Şıh Dede Ziyareti (Çağımlar, 1994: 151).

Adana'da yatır, ziyaretlerde atalar kültünün devamı olan veli kültüyle yapılan halk hekimliği sürmektedir. Hastalıkların çeşitlerine göre seçilen bu ziyaret yerlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1- *Çocuğu Olmayanların Gittikleri Ziyaret Yerleri:* Cabbar Dede, Derviş Hoca, Çoban Dede, Bilal-i Habeşi, Yedi Kardeşler, Cafer El Tayyar, Sultan Habibin Nacar, Bulamaç Dede, Ağca Baba, Gaffar Baba, Sadık Sultan, Zilli Dede, Durhasan Dede, Hurmalı Dede, Mutlu Dede, Bulut Dede, Sait Dede, Arpacı Dede, Muhittin Dede.
2- *Çeşitli Hastalıklara Şifa Aramak İçin Gidilen Ziyaret Yerleri:* Derviş Hoca, Bilal-i Habeş, Yedi Kardeşler, Hz. Hıdır, Cafer-El Tayyar, Nuh Nebi, Halil İbrahim, Bulamaç Dede, Ağca Baba, Sadık Sultan, Ali Dede, Durhasan Dede,, Karataş Dede, Bulut Dede.
3- *Sağlıklı Doğum Yapmak İçin Gidilen Ziyaret Yeri:* Sultan Habibin Nacar.
4- *Felçli Hastalara Şifa İçin Gidilen Ziyaret Yeri:* Çoban Dede.
5- *Boğaz Hastalıklarına Şifa İçin Gidilen Ziyaret Yeri:* Süleyman Efendi.
6- *Deliliğe Şifa İçin Gidilen Ziyaret Yeri:* Çoban Dede.
7- *Görme Özürlülere Şifa İçin Gidilen Ziyaret Yeri:* Çoban Dede.

Görüldüğü gibi hastalıklara şifa aramak için sağaltıcı kerameti olduğuna inanılan ziyaret yerlerine gidiliyor. Bazı ziyaret yerlerinde birçok hastalığa şifa aranırken bazı ziyaret yerlerinde de belli hastalıkların şifası aranıyor. Yatırlara en çok çocuğu olmayan kadınlar gidiyor. İkinci sırada diğer hastalıklar geliyor.

Yatırları Ziyaret Günleri

Yatırlardaki evliyalara belli günlerde gidildiğinde kerametlerinin gerçekleşeceğine dair bir inanç var. Genellikle adaklar için cuma günleri gidilir.

Her gün Gidilen Ziyaret Yerleri: Cabbar Dede, Bulut Dede, Derviş Hoca, Çoban Dede, Hz. Hıdır, Bulamaç Dede, Gaffar Baba, Sadık Sultan, Zilli Dede, Durhasan Dede, Hasan Nuh Dede.

Salı Günü Gidilen Ziyaret Yerleri: Bilal-i Habeşi

Çarşamba Günü Gidilen Ziyaret Yerleri: Nuh Nebi.

Perşembe Günü Gidilen Ziyaret Yerleri: Yedi Kardeşler, Ağca Baba, Ali Dede.

Cuma Günü Gidilen Ziyaret Yerleri: Süleyman Efendi, Sait Dede, Yedi Kardeşler, Hz. Hıdır, Halil İbrahim, Bulamaç Dede, Sadık Sultan, Ali Dede, Hurmalı Dede.

Cumartesi Günü Gidilen Ziyaret Yerleri: Hz. Hıdır, Cafer-El Tayyar, Hurmalı Dede.

Pazar Günü Gidilen Ziyaret Yerleri: Yedi Kardeşler, Hz. Hıdır, Cafer-El Tayyar, Nuh Nebi Sadık Sultan, Hurmalı Dede.

Ziyaret yerlerinden şifa umanlar bu takvime uyarlar. Son yıllarda ziyaretler tatil günleri ve cumartesi, pazar günlerine kaymıştır. Ama adaklarda Cuma günü ziyaret yapılır.

Ziyaretlerde Adaklar

Ziyarete dilekte bulunan kişi, dileği yerine gelirse adak adar. Adak kurbanı olarak genellikle koç, horoz kesilir. Hastalıktan kurtulan, dileği yerine gelen ziyaretçiler kurbanı getirerek ziyarette keserler. Kimileri, kurbanı fakirlere et olarak dağıtmakta, kimileri de, yemek yaparak dağıtmaktadır. Kurbanın dışında Kur'an, mevlit okutma, günlük, mum yakma, ziyarete yeşil örtü, bayrak örtme, halı, kilim, seccade, havlu, baş örtüsü getirme, helva yapıp dağıtma, fakirlere yiyecek giyecek dağıtma, şeker, aşure dağıtma, tabak, tencere, çaydanlık, çay, şeker ve ziyaret bakıcısına para verme şeklinde de adaklar adanmaktadır.

Önemli bir adak da belirli bir süre saç uzatılması şeklinde gerçekleştirilir. Çocuğu olmayan aileler, Derviş Hoca Ziyareti'nde çocuk sahibi olmayı diler ve çocukları olması hâlinde, yedi yaşına gelene kadar çocuğun saçını uzatmayı, yedi yaşına gelince ziyarete kurbanla gelip burada saçın ve kurbanın kesilmesini adar. Çocuğun kesilen saçları ziyarete bırakılır. Dileği yerine gelenler ziyaretin bakımını tamirini yaparlar.

Çocuğu olmasını dileyen kadınlar ziyarete patik asar, bezden beşik yapar. Şifa dileyen bazı kişiler ziyarette yatarak şifa ararlar. Bu yedi gece yatma şeklinde de uygulanır.

Süleyman Efendi Ziyaretindeki suyun boğaz hastalıklarını tedavi ettiğine, sandukanın yanındaki taşın da sırt ağrılarına iyi geldiğine inanıldığı için ziyaret suyu içilir, taşa ağrıyan yer sürtülür. Burada taş kültünün öne çıktığını görüyoruz. Bu işlem ata, ulu kişiye bedenle temastır. Adaklardan bir diğeri ise doğacak çocuğa evliyanın adının verilmesi şeklindedir. Ziyaretçiler, ziyarette önce evliyanın ruhuna fatiha okur, sonra dileklerini söyleyip adak adarlar. Sait Dede Ziyareti'ne felçliler gelerek şifa dileyip adak adarlar.

SONUÇ

Adana halk hekimliğinde atalar kültü, otuzu aşan ziyaret yeriyle bütün canlılığıyla yaşamaktadır. Sağlık problemi olanlar, çağdaş tıbbın yanı sıra ziyaretlerden de şifa ummaktadır. Ziyaret yerlerine gidilip sağlık dilekleri dilenmekte, adaklar adanmakta, sağlığa kavuşanlar adaklarını yerine getirmektedir.

Etrafında kült oluşan ziyaretlerde, çeşitli büyüsel ve törensel işlemler uygulanmaktadır. Ziyaretçiler, velilerin eşyalarını, mezarlarını kutsal kabul edip sağlık dileklerini Allah'a ulaştırmakta velileri aracı kılmaktadır. Adanan adağın mutlaka yerine getirilmesine dikkat edilir. Aksi hâlde adak adayan kişinin başına istenmeyen olayların geleceğine inanılır.

Halk hekimliğinde, inanılarak, kutsallaştırılarak yapılan bu tür uygulamalar Adana halk hekimliğinde atalar kültüne bağlı sağaltmaların kuşaklar boyu sürerek günümüze gelmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Artun Erman, 2000. *Adana Halk Kültürü Araştırmaları,* Adana.

Başar Zeki, 1972. *Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları,* Ankara.

Boratav Pertev Naili, 2000. *Halk Edebiyatı Dersleri,* Tarih Vakfı yayını, İstanbul.

Çağımlar Zekiye, 1994. *Adana Yöresi Yatır, Ziyaret, Ocaklarda, Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler,* Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Eröz Mehmet, 1992. *Eski Türk Dinî ve Alevilik Bektaşilik,* T.D.A.V., İstanbul.

Kalafat Yaşar, 1997. *Anadolu Halk Sufizmi, Zazalar, Kırmançlar ve Türkmenler,* İstanbul.

Kaya Muharrem, 2001. "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri", *Folklor/ Edebiyat,* Ankara.

Köksal Hasan, 1978. İzmir ve Çevresinde Yatırlar, *Milletler Arası Folklor Kongresi Bildirileri,* Ankara.

Ocak Ahmet Yaşar, 2000. *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri,* İstanbul.

Ocak Ahmet Yaşar, 1992. *Menakıpnameler,* Ankara.

Ocak Ahmet Yaşar, 1984. *Türk Halk İnanç ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri,* Ankara.